

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

**ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
ГРОМАДЯН: ТРЕНІНГОВА ТЕХНОЛОГІЯ**

Методичні рекомендації

Лубни, 2024

УДК 159.955+159.9.018-054.5(072)

Ф79

Формування критичного мислення громадян:
тренінгова технологія : методичні рекомендації /
[уклад. С. О. Бадер, М. М. Починкова]. Лубни :
Альма-матер, 2024. 35 с.

Методичні рекомендації призначені для викладачів, тренерів, бібліотекарів та інших фахівців для організації тренінгів з формування критичного мислення громадян. У виданні представлено зміст тренінгової програми з формування критичного мислення громадян в умовах інформаційної агресії з боку Російської Федерації.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Затверджено на засіданні вченої ради ДЗ
«Луганський національний університет імені Тараса
Шевченка»
протокол №4 від 24.10.2024 р.

ЗМІСТ

Зміст тренінгової програми з формування критичного мислення громадян	4
Реалізація тренінгової програми	5
Тренінг 1. Критичне мислення в інформаційному світі і в умовах інформаційної агресії	5
Тренінг 2. Критичне мислення – інфодемія – критичне ігнорування	14
Тренінг 3. Долання перешкод на шляху критичного розмірковування	23
Література для підготовки матеріалів до тренінгів	30

**ЗМІСТ ТРЕНІНГОВОЇ ПРОГРАМИ З
ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
ГРОМАДЯН**

**Тренінг 1. Критичне мислення в
інформаційному світі і в умовах інформаційної
агресії**

**Тренінг 2. Критичне мислення – інфодемія –
критичне ігнорування**

**Тренінг 3. Долання перешкод на шляху
критичного розмірковування**

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРЕНІНГОВОЇ ПРОГРАМИ

Тренінг 1. Критичне мислення в інформаційному світі і в умовах інформаційної агресії

Мета тренінгу: сформувати у громадян чітке уявлення про критичне мислення, його роль і значення в інформаційному світі і в умовах інформаційної агресії.

Завдання тренінгу:

- актуалізувати в учасників знання про критичне мислення;
- дати учасникам основні уявлення про критичне мислення;
- дати учасникам основні уявлення про інформаційну агресію;
- розкрити роль критичного мислення в умовах інформаційної агресії.

Зміст тренінгу

Тема	Тривалість	Зміст роботи	Необхідні матеріали
Відкриття заходу. Представлення програми	5 хв.	Привітання. Презентація змісту програми навчання	Презентація

та завдань навчальног о тренінгу. Знайомство	10 хв.	Знайомство	Бейджі, маркери, аркуші паперу
	15 хв.	Правила роботи. Очікування	Фліпчарт з аркушами, маркери
Виклик. Основна частина	10 хв.	Індивідуаль на робота «Заповнення таблиці ЗХД «Що таке критичне мислення?»»	Фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу
	20 хв.	Міні-лекція «Критичне мислення: роль і значення в інформаційн ому світі»	Кольоров ий папір, аркуші для фліпчарту , маркери
	15 хв	Робота в групах: «Інші види мислення»	аркуші для фліпчарту , маркери, підготовл ена роздруков

			ана інформація
	35 хв.	Міні-лекція «Поняття «інформаційна агресія»»	інформація
Заклучна частина. Рефлексія.	20 хв.	Метод «Щоденник»	аркуші для фліпчарту, маркери, інформація
	20 хв.	Загальне обговорення: очікування, враження, емоції, побажання. Метод «Мікрофон»	

Хід тренінгу

Привітання учасників, презентація змісту програми навчання

Мета: ознайомити учасників з метою та завданнями тренінгу.

Ресурси: плакат, бейджі, маркери, фліпчарт, маркери, аркуші паперу.

Хід проведення:

Тренер вітає учасників та представляє мету та завдання тренінгу з використанням плакату або презентації.

Вправа «Знайомство»

Мета: познайомити учасників між собою; створити комфортну атмосферу в групі; налаштувати учасників на обговорення проблеми критичного мислення та інформаційної безпеки особистості

Ресурси: бейджі, маркери, аркуші паперу, фліпчарт з аркушами.

Хід проведення:

Тренер пропонує учасниками написати на підготовленому аркуші паперу написати ім'я, яке можна звертатися, вставити цей аркуш у бейдж і прикріпити його собі.

Потім проходить знайомство, учасникам пропонується назвати:

1. Ім'я, на яке можна звертатися.
2. Місце роботи або навчання.
3. Назвати найбільш улюблену соціальну мережу.

До уваги тренера

Тренер на аркуші фліпчарту записує ті мережі, якими користуються учасники й розміщує його на видному місці.

Визначення очікувань та побоювань.

Правила роботи в групі

Мета: дати учасникам висловити очікування та побоювання щодо участі в тренінгу; створити комфортну атмосферу в групі; налаштувати учасників на обговорення проблем щодо використання критичного мислення; спільно з учасниками розробити правила роботи в групі під час тренінгу.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Хід проведення:

1. Тренер пропонує учасникам написати на аркуші або висловити побоювання щодо участі та роботи під час тренінгу.

До уваги тренера

Тренер на аркуші фліпчарту записує всі висловлені та записані побоювання, потім намагається узагальнити та запропонувати правила поведінки під час тренінгу.

2. Тренер пропонує учасникам написати на аркуші паперу свої очікування від тренінгу.

До уваги тренера

До записаних очікувань необхідно буде повернутись під час підведення підсумків.

Виклик. Основна частина

Індивідуальна робота: «Заповнення таблиця ЗХД «Що таке критичне мислення»

Мета: актуалізувати існуючі знання про критичне мислення.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки / олівці.

Хід проведення:

Тренер знайомить з таблицею «ЗХД», пояснює правила роботи з нею, наголошує, що на цьому етапі заповнюється лише перші дві колонки.

Зразок таблиці «ЗХД»

<i>Знаю</i>	<i>Хочу дізнатися</i>	<i>Дізнався/лась</i>

Міні-лекція «Критичне мислення: роль і значення в інформаційному світі?»

Мета: надати учасникам тренінгу первинну інформацію про критичне мислення, його основні ознаки.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

План лекції:

1. Критика і критичність.
2. Поняття «критичне мислення». Система 1 і Система 2. Когнітивні викривлення.
3. Актуальність критичного мислення в інформаційному світі.
4. Роль цінностей у процесі критичного розмірковування.
5. Роль знань у процесі критичного розмірковування.
6. Рефлексія.

Робота в групах «Існуючі види мислення»

Мета: надати учасникам тренінгу інформацію про різні типи мислення і їх основні ознаки.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер повідомляє учасникам, що вони будуть працювати з готовою інформацією щодо інших видів мислення. Під час читання тексту необхідно робити позначки в тексті:

З – знав / ла цю інформацію.

V – зовсім невідома мені інформація.

N.B.! – звернути увагу (інформація потребує уточнення чи обговорення з учасниками чи тренером).

К – корисна інформація.

С – сумнівна інформація чи некорисна інформація.

Після роботи учасникам необхідно дати відповідь на запитання:

– Чи можете довіряти ви представлений інформації? Чому?

– Які позиції тексту були для вас добре знайомими?

– Чи була в тексті зовсім незнайома інформація?

– Чи були в текст позиції, які варто обговорити з учасниками чи тренером?

– Чи була в тексті корисна інформація?

– Чи була в тексті сумнівна/некорисна інформація?

Міні-лекція «Поняття «інформаційна агресія» і роль критичного мислення під час інформаційної агресії»

Мета: познайомити учасників з поняттям «інформаційна агресія» і розкрити роль критичного мислення під час інформаційної агресії.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Зміст лекції:

1. Поняття «інформаційна агресія».
2. Наративи.
3. Вплив на психічний стан особистості і громадянина.
4. Можливості критичного мислення для мінімізації впливу інформаційної агресії на свідомість громадян.

Заключна частина. Рефлексія.

Мета: узагальнити набуті знання, уміння й навички, співвіднести очікування учасників від тренінгу і отримані результати, усвідомити враження, емоції, побажання.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Метод «Щоденник»

Тренер пояснює зміст роботи за методом «Щоденник». Керує обговоренням після заповнення щоденника.

До уваги тренера

Виконання завдання необхідно обов'язково обмежити виконання часу.

Загальне обговорення. Метод «Мікрофон».

Тренер повідомляє, що учасники за бажанням можуть висловити власні очікування від тренінгу і його результат, емоції, враження й побажання.

Тренінг 2. Критичне мислення – інфодемія – критичне ігнорування

Мета: поглибити знання учасників тренінгу про критичне мислення, його зв'язок з інформацією; розкрити поняття «інфодемія», «критичне ігнорування».

Завдання тренінгу:

- актуалізувати в учасників знання про критичне мислення;
- дати учасникам основні уявлення про інфодемію і її негативний стані на психічну рівновагу особистості в умовах інформаційної агресії;
- дати учасникам основні уявлення про критичне ігнорування і його ролі для збереження психічної рівноваги особистості;
- розкрити роль критичного мислення в процесі критичного ігнорування та як ефективного запобігання маніпуляції і негативного впливу під час інфодемії.

Зміст тренінгу

Тема	Тривалість	Зміст роботи	Необхідні матеріали
Виклик	20 хв.	Метод «Барометр». «Я в пастці інфодемії».	Кольоровий клейкий папір, фліпчарт з аркушами,

			маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.
Основна частина	35 хв.	Міні-лекція «Інфодемія: визначення поняття»	фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, презентаці я.
	35 хв.	Робота в групах: «Інфодемія навколо нас»	фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, доступ до мережі інтернет
	25 хв.	Робота в групах: «Пам'ятка «Інформація	фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші

		: плюси і мінуси»»	паперу, ручки/ олівці.
	40 хв	Міні-лекція «Критичне ігнорування : за і проти»	фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, презентація
	20 хв.	Робота в групах: «Правила критичного ігнорування : супровід прикладами »	кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, презентація
Рефлексія	20 хв.	Дискусія. «Інфодемія в нас, ми в інфодемії»	фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу,

			ручки/ олівці.
	15 хв.	Загальне обговорення : очікування, враження, емоції, побажання. Метод «Акваріум»	

Хід проведення тернінгу

Виклик

Метод «Барометр». «Я в пастці інфодемії».

Мета: актуалізувати знання учасників щодо інформаційної небезпеки для внутрішнього психічного стану особистості.

Ресурси: кольоровий клейкий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер повідомляє умови роботи за методом «Барометр» і пропонує учасникам прикріпити кольорові клейкі аркуші на окремих відповідних фліпчатрах: «Так, я в пастці інфодемії», «Ні, я не в пастці інфодемії», «Я не знаю точної відповіді».

Потім обговорюють всі позиції.

Основна частина

Міні-лекція «Інфодемія: визначення поняття»

Мета: розкрити зміст поняття «інфодемія» та «критичне ігнорування», представити можливості критичного мислення щодо негативних наслідків впливу інфодемії.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, презентація.

Зміст лекції:

1. Поняття «інфодемія».
2. Провідні цілі російської ПСГО.
3. Способи впливу на свідомість громадян нашої держави.
4. Маніпулятивні тактики в інформаційному просторі.
5. Ключові можливості критичного мислення як засобу протидії інфодемії.

До уваги тренера

Після прочитання лекції треба підвести учасників до висновку, що саме критичне мислення дозволить мінімізувати негативні наслідки маніпуляції.

Робота в групах: «Інфодемія навколо нас»

Мета: відпрацювати вміння учасників тренінгу знаходити ознаки інфодемії в соцмережах і ЗМІ.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, доступ до мережі інтернет.

Тренер повідомляє зміст завдання, створює групи, обмежує роботу в часі.

Тренер виконує роль модератора, допомагає в аналізі необхідної інформації в соцмережах і ЗМІ.

До уваги тренера

Основний акцент треба зробити на тих соцмережах, які були вказані учасниками під час знайомства.

Робота в групах: «Пам'ятка «Інформація: плюси і мінуси»»

Мета: відпрацювати з учасниками тренінгу практичні навички роботи з інформацією.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер пропонує учасникам укласти пам'ятку «Інформація: плюси і мінуси».

До уваги тренера

Тренер відстежує процес роботи.

Можна запропонувати представити пам'ятку у вигляді двох колонок. Всі пам'ятки необхідно представити на фліпчартах, відзначити спільне й відмінне.

Орієнтовний вигляд пам'ятки:

Пам'ятка «Інформація: плюси і мінуси»

+	-

Міні-лекція «Критичне ігнорування: за і проти»

Мета: познайомити з поняттям «критичне ігнорування», розкрити роль критичного мислення під час критичного ігнорування, значення критичного мислення для психічної рівноваги громадян нашої країни.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, презентація.

Зміст лекції:

1. Психологічна та інформаційно-психологічна безпека особистості.
2. Інформаційний стрес.
3. Критичне ігнорування.
4. Роль критичного мислення для критичного ігнорування.

Робота в групах: «Правила критичного ігнорування: супровід прикладами»

Мета: розробити правила критичного ігнорування й навчитись застосовувати їх у практичній діяльності.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, доступ до мережі інтернет.

Тренер пропонує учасникам в групах розробити правила критичного ігнорування, знайти в мережі інтернет (соцмережі, ЗМІ) приклади, які вимагають застосування критичного ігнорування. Тренер здійснює загальну підтримку, допомагає з пошуками прикладів, модерує загальну прикінцеву дискусію.

Рефлексія

Дискусія. «Інфодемія в нас, ми в інфодемії»

Мета: обговорити місце інфодемії внашому житті в умовах інформаційної агресії з боку Російської Федерації.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер пропонує спочатку обговорити питання в групах по 5–6 людей і визначити основні позиції, а потім модерує загальне, спільне обговорення окреслених позицій.

Загальне обговорення. Метод «Акваріум».

Тренер повідомляє, що учасники за бажанням можуть висловити власні очікування від тренінгу і його результат, емоції, враження й побажання.

Тренінг 3. Долання перешкод на шляху критичного розмірковування

Мета: розкрити перешкоди, що виступають на шляху критичного розмірковування та шляхи їх подолання.

Завдання:

- розкрити перешкоди, що зустрічаються на шляху критичного розмірковування;
- познайомити учасників з прикладними методами критичного мислення;
- навчити застосовувати прикладні методи критичного мислення на практиці;
- розробити правила застосування критичного мислення.

Зміст тренінгу

Тема	Тривалість	Зміст роботи	Необхідні матеріали
Виклик	15 хв.	Таблиця «ЗХД». «Прикладні методи критичного мислення»	Аркуші А4, ручки, олівці
Основна частина	35 хв.	Міні-лекція «Перешкоди на шляху критичного мислення»	Презентація

		розмірковуван ня»	
	10 хв.	Робота з групою «Аркуш рішень: як його використовув ати»	Роздрукова ний текст, олівці
	20 хв.	Робота в групах: «Вирішення актуальної проблеми за допомогою аркушу- рішення»	аркуші для фліпчарту, маркери
	30 хв.	Робота в групах: «Правила застосування критичного мислення»	Аркуші для фліпчарту, маркери,
Рефлекс ія. Підсумк и	15 хв.	Есе «Як я можу застосовувати критичне мислення»	Аркуші паперу, ручки

	30 хв	Робота в групах. Таблиця «ЗХД» «Що таке критичне мислення?». Загальне обговорення результатів.	Аркуші для фліпчарту, маркери, вихідна анкета
--	-------	--	---

Хід проведення тренінгу

Виклик

Таблиця «ЗХД». «Прикладні методи критичного мислення»

Мета: познайомити учасників тренінгу з прикладними методами критичного мислення.

Ресурси: аркуші А4, ручки, олівці.

Тренер нагадує правила роботи з таблицею.

Після заповнення знайомлять всіх учасників.

Основна частина

Міні-лекція «Перешкоди на шляху критичного розмірковування»

Мета: розглянути перешкоди, що можуть виникнути на шляху критичного розмірковування.

Ресурси: презентація.

Зміст лекції:

1. Вікові й фізіологічні перепони.

2. Власне психологічні перепони.
3. Педагогічні перепони.

Робота з групою «Аркуш рішень: як його використовувати»

Мета: познайомити учасників з аркушем рішень і способом його заповнення.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці, роздрукований текст.

Тренер демонструє учасників покрокове заповнення аркушу рішення.

Тренер роздає роздруковану схему для заповнення аркушу рішень.

Робота в групах: «Вирішення актуальної проблеми за допомогою аркушу-рішення»

Мета: відпрацювати й закріпити в учасників практичні навички застосування аркушу рішень.

Ресурси: кольоровий папір, фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер повідомляє, що учасникам необхідно в групах заповнити аркуш рішень на одну з актуальних проблем в їхньому житті.

До уваги тренера

Необхідно створити нові групи.

З кожною групою окремо визначити проблему, яку будуть обговорювати.

Обмежити виконання завдання протягом 10–12 хв.

Обов'язково заслухати кожну групу.

Робота в групах: «Правила застосування критичного мислення»

Мета: узагальнити набуті знання, уміння й навички щодо критичного мислення.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер повідомляє завдання й умови виконання.

До уваги тренера

Перед початком заняття треба створити нові групи.

Обмежити виконання завдання до 30 хвилин.

Обов'язково розглянути всі варіанти правил і обговорити їх.

Визначити спільне й відмінне чи, можливо, упущене.

Рефлексія. Підсумки

Есе «Як, коли і для чого я можу застосовувати критичне мислення»

Мета: узагальнити набуті знання, уміння й навички щодо критичного мислення.

Ресурси: аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер пропонує застосувати один з найбільш ефективних методів критичного мислення – есе. І пропонує написати есе на тему: «Як, коли і для чого я можу застосовувати критичне мислення?».

Тренер повідомляє структуру есе і час на виконання завдання.

До уваги тренера

Після написання есе учасники за бажанням можуть презентувати свої наробки.

Робота в групах. Таблиця «ЗХД» «Що таке критичне мислення?».

Мета: узагальнити набуті знання, уміння й навички.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер пропонує заповнити останній стовпчик таблиці «Що таке критичне мислення?», а після цього обговорити отримані результати.

Загальне обговорення результатів.

Мета: підбити підсумки тренінгової програми.

Ресурси: фліпчарт з аркушами, маркери, аркуші паперу, ручки/ олівці.

Тренер пропонує у вигляді дискусії обговорити результати тренінгів.

Орієнтовні запитання:

1. Якими були ваші очікування?

2. Чи отримали ви бажані знання, уміння й навички? Чому?

3. Чи залишились у вас ще питання, на які ви не отримали відповіді під час тренінгу?

4. Назвіть три позитивних або сильних аспекти тренінгів.

5. Назвіть три негативних або слабких аспекти тренінгів.

Література для підготовки матеріалів до тренінгів

1. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Young Scientist*. 2020. №10 (86). С. 279–303.
2. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
3. Бадер С., Починкова М. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, том 1. С. 239–245.
4. Бадер С. О., Починкова М. М. Критичне мислення як засіб подолання когнітивних викривлень особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 63. Т.2. С. 14–21.
5. Бадер С. О. Починкова М. М. Критичне мислення як засіб протидії інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 72. С. 97–103.
6. Бадер С. О., Починкова М. М., Курило В. С. Критичне мислення як засіб протидії впливу інфодемії в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 76, том 1. С. 208-214.
7. Бадер С. О., Починкова М. М. Формування критичного мислення особистості в контексті ціннісно-сислової парадигми. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. №4 (358). 2023. С. 35–44.

8. Богуш В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ : МК-Прес, 2005. 432 с.
9. Богуш Д. Сучасні особливості інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах гібридної війни РФ. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики*. Міжнар. наук.-практ. конф. 2022. С. 98–102.
10. Бойко С. Т. Психологічна безпека особистості в умовах розірваного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*. 2019. Вип.1 (3). С. 32–42.
11. Босак К. І., Сивак Л. М. Співвідношення понять «суперечка», «дискусія» і «полеміка». Етичні аспекти культури дискусій. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31) квітень. С. 346–349.
12. Вікова психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. К. : Радянська школа, 1976. 269 с.
13. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2008. 400 с.
14. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. К. : Либідь, 2005. 400 с.
15. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.
16. Горlach М. І., Кремень В. Г., Ніколаєнко С. М., Требін М. П. та ін. Коментар до конституційних змін.: Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 1028 с., с. 480–481.

17. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. К. : «Академія», 1997. 752 с.

18. Дерев'яно І. П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С.6–16.

19. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2008. 536 с.

20. Кочубейник О. Інфодемія як форма конкуренції проблем на публічних аренах. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 11 (25). С. 85–98.

21. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах. Рідер для учителів – учасників тренінгу. URL: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf> , с. 53–57.

22. Кроуфорд А., Саул С., Метью В., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяда, 2006. 217 с.

23. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. 240 с.

24. Лекція 7. Які цінності знаходяться в основі догматичного та критичного мислення, або справа нашого життя – запорука психологічного виживання? URL : <https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/24d667323152a80561e52c7ffd9d4189/asset->

[v1:CZ+CTFT101+2017_T3+
type@asset+block/Лекція_7_конспект.pdf](#)

25. Литвин В. М. У битві за імперію: російські наративи проти історичних реалій. *Вісник НАН України*. 2023. № 1. С. 11–26.

26. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. К. : МАУП, 2000. 256 с.

27. Марків О., Зарівна О., Марків І. Коментар як інструмент маніпулювання суспільною свідомістю в умовах війни (до питання інформаційно-психологічних операцій). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 604–609

28. Навоєва Н. І. Мислення і мова як системне утворення. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 15. С. 402–410.

29. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.

30. Пекар В. Трамп призначив Україну «невісткою». *Еспресо*. 2024. 26 вересня. URL : <https://espresso.tv/poglyad-tramp-viznachiv-ukrainu-nevistkoju>

31. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога. К. : КНТ, 2015. 160 с.

32. Піфагор. URL: <https://pifa.com.ua/>

33. Подумай двічі: платформа критичного мислення. URL: <https://study.era.com/uk/courses/course/1700>

34. Почепцов Г. Г. Смыслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2014. Вип. 18. С. 21–27.

35. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 572 с.

36. Психологія мислення: підручник / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.]; за ред. І. Д. Пасічника. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.

37. Рослінг Г., Рослінг У., Рослінг-Рьоннлюнд А. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо / перекл. з англ. І. Ємельянова. К.: 2019. (електронне видання).

38. Савельєв Є. В. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1(61). С. 228–232.

39. Світова гібридна війна: український фронт. / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.

40. Скрипаченко Т. В. Психологічні особливості інформаційного стресу. *Збірник наукових*

праць проблеми сучасної психології. 2018. №13. С. 153–158.

41. Словник української мови. В 11-ти т. / Словник української мови. К. : Наукова думка, 1978. Т. 9. 916 с.

42. Соціально-психологічні основи ділового спілкування : навч. посіб. / Є. І. Бородін, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 184 с.

43. Способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

44. Талєб Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. К.: Наш Формат, 2017. 392 с. (електронне видання).

45. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

46. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. К. : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.

47. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства. *Таврійський вісник освіти.* 2016. № 4 (56). С. 173–178.

48. Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному

інформаційному середовищі. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2017. Вип. 8. С. 277–281.

49. Тягло О. В. Критичне мислення : Навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа»: «Триада +», 2008. 192 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1(61)). URL : https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna

50. Федчук О. Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 73. С. 67-74.

51. Хоменко І. В., Алексюк І. А. Основи логіки. К.: Золоті Ворота, 1996. 251 с.

52. 4 способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

53. Benson B. Cognitive bias cheat sheet, simplified. URL : <https://medium.com/thinking-is-hard/4-conundrums-of-intelligence-2ab78d90740f>

54. Boroditsky L. How language shapes the way we think. URL : https://www.youtube.com/watch?v=RKK7wGAYP6k&t=2s&ab_channel=TED

55. Braus J. A., Wood D. Environmental education in the Schools. Creating Program that Works! New York: MOO44, Peace Corps, 1993. 500 p.

56. Coursera. URL: <http://surl.li/nygooo>

57. Dewey John. How we think. Publication date, 1910, p. 9. URL: <https://archive.org/search.php?query=date:1910>.

58. EdEra – студія онлайн освіти. URL: <https://ed-era.com/>
59. File:Cognitive-bias-codex-ua.png. URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cognitive-biascodex-ua.png>
60. Grice H. P. Logic and Conversation. Reprinted from Syntax and semantics 3 : Speech acts, Cole et al. «Logic and conversation», pp. 41–5 (1975), with permission from Elsevier.
61. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.
62. Kahneman D. Thinking Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux – New York. 2011. 512 pp.
63. Leech, G. Principles of Pragmatics. London, New York : Longman. 1983. 257 p.
64. Lipman M. Criticalthinking: What can it be ? / *Educational Leadership*. (46) 1, 1988. P. 38–43.
65. Pre Post. URL: <https://www.schoolandcollegelistings.com/XX/Unknown/854852671227655/pre-post>
66. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>
67. Stanovich Keith E., West Richard F. Individual Differences in Reasoning: Implications for the Rationality Debate. *Behavioral and Brain Sciences*. 2000. № 23. Pp. 645–65.
68. ТСН. URL : <https://tsn.ua/ukrayina> (дата звернення 15.11.2024 р.)

69. Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1987). Fallacies in pragma-dialectical perspective. *Argumentation*, 1, 283–301.

70. Walton, D. (2007). *Media argumentation: Dialectic, persuasion and rhetoric*. New York/Cambridge: Cambridge University Press.